

OVER ROLMODELLEN EN INDIVIDUALITEIT BIJ AMERIKAANSE EN NEDERLANDSE STUDENTEN

In vergelijking met Amerikaanse studenten zijn Nederlandse studenten zich er nauwelijks van bewust dat ze leren van rolmodellen. Terwijl Amerikaanse studenten actief op zoek zijn naar rolmodellen en zich daaraan optrekken, vinden Nederlandse studenten het een onprettige gedachte om rolmodellen te hebben. Dit artikel beschrijft hoe Amerikaanse studenten zich laten inspireren door rolmodellen en hoe dit zich verhoudt tot de beroemde Amerikaanse individualiteit. De vergelijking met Nederland leidt tot vragen bij de exclusieve nadruk op zelfontplooiing in de Nederlandse opvoeding.

In dit artikel wordt verslag gedaan van interviews over rolmodellen met universiteitsstudenten in de Verenigde Staten en in Nederland. De aanleiding voor deze interviews was de observatie dat Amerikaanse jongeren worden aangemoedigd om te leren van rolmodellen, terwijl in de Nederlandse opvoeding weinig aandacht aan rolmodellen wordt besteed.

Theoretisch is er nog niet veel over rolmodellen bekend. Wel weten we uit ontwikkelingspsychologische theorieën dat voorbeeldfiguren cruciaal zijn voor identiteitsontwikkeling (zie bijvoorbeeld De Wit 1995). Maar dit gegeven wordt zelden geproblematiseerd of aan het Amerikaanse *common sense*-jargon over rolmodellen verbonden. Zo is er niet veel kennis over wanneer jongeren anderen als rolmodellen gaan ervaren, of over wat zij naast identiteitsvorming precies aan rolmodellen ontleen.

Aan de hand van interviews wil ik hier het begin van een begrippenkader ontwikkelen waarmee het functioneren van rolmodellen begrepen kan worden. Hoewel daarvoor uiteindelijk ook inzicht nodig is in maatschappelijke en culturele patronen, is eerst op het individuele niveau informatie verzameld. In dit artikel wordt de loep gezet op die elementen van rolmodellen waaruit het verband blijkt tussen het individu en de samenleving. De opgedane inzichten zullen van nut moeten zijn en verder uitgewerkt worden bij het verder onderzoeken van rolmodellen, ook bij andere groepen dan universiteitsstudenten.

Onderzoeksvragen: rolmodellen en individuele vrijheid

Amerikaanse jongeren worden veel explicieter dan Nederlandse opgevoed met de boodschap dat ze goed naar *role models* moeten kijken, ofwel naar mensen die laten zien hoe het 'moet' of kan in het leven. De accenten daarbij verschillen per sociale laag. In achterstandssituaties is het jargon sterk normatief en worden jongeren aangespoord om het voorbeeld te volgen van mensen die door hard werken en het benutten van kansen succesvol zijn geworden. Role models zijn daar diegenen het Amerikaanse ideaal personifiëren dat iedereen succes kan hebben. En die role models worden ook op scholen uitgenodigd om jongeren persoonlijk aan te moedigen (Terwijn 2007a).

In meer bevoorrechte milieus, waar dit artikel over gaat, wordt óók naar role models gewezen. Maar dan vanuit het hoogste Amerikaanse onderwijs-ideaal: *all-round character education*. Hierin wordt het begrip rolmodel ruim toegepast op iedereen die een 'goed voorbeeld' kan zijn, zoals sporters, kunstenaars en allerlei *professionals*. Ook deze mensen worden regelmatig op scholen als role models uitgenodigd (Terwijn 2007b).

Maar in deze situatie rijst voor buitenstaanders een vraag. Want naast een nadruk op rolmodellen bestaat in bevoorrechte buurten van de vs ook een nadruk op individualiteit – waar het land tenslotte beroemd om is. Zo observeerde ik op een privé school (K-12) in Dallas, Texas dat de staf uitgebreid vertelde over het belang van rolmodellen, terwijl op het gazon een bord stond met de *motivational slogan*: 'We value individuality.' Kennelijk zijn rolmodellen en individualiteit in de vs goed te combineren. Maar de vraag is hoe precies.

Nederlandse jongeren worden niet zoals Amerikaanse in een cultuur van rolmodellen opgevoed. In Nederland ligt een sterke nadruk op zelfontplooiing, zeker sinds de jaren zestig (zie ook Tonkens 1999). Het belang van goede voorbeelden wordt door opvoeders weliswaar niet ontkend, maar wel wordt het vinden van een levensrichting in Nederland als een hoogst individuele aangelegenheid beschouwd. De verwachting was dan ook dat de Nederlandse studenten zich minder op rolmodellen oriënteren dan de Amerikaanse. Een vraag was of zij in hun toekomstbeelden misschien de nadruk leggen op andere ijkpunten dan rolmodellen.

Overigens staat zelfontplooiing ook in Nederland niet altijd meer bovenaan, want door de zorg over de intergratie van immigranten lijkt er een verschuiving op gang gekomen. Hoewel het traditioneel in Nederland niet zo gebruikelijk is om anderen als standaard voor goed gedrag aan te wijzen, gebeurt dit voor immigranten opeens wél. Onlangs bijvoorbeeld berichtten de woningcorporaties in 'probleemwijk' Amsterdam-West dat zij de olympische sporters uit de buurt zichtbaar wilden maken. Een woordvoerder vertelde: '... je hoopt dat ze een voorbeeldfunctie hebben. Dat gezin woont dan naast iemand die het ver geschopt heeft door serieus een doel na te streven.'¹

Twee verschillende onderzoeksgroepen

Universiteitsstudenten zijn wat betreft hun leeftijd een geschikte groep voor vragen over rolmodellen. Voor hen zijn belangrijke levenskeuzes actueel, bijvoorbeeld rond studie en beroep en over eventuele gezinsplanning. Omdat toekomstoriëntaties voor studenten niet meer vrijblijvend zijn, zou de invloed van rolmodellen – indien aanwezig – juist bij hen zichtbaar moeten worden.

Zowel in de vs als in Nederland zijn twintig universiteitsstudenten geïnterviewd.² In elk land zijn evenveel vrouwen als mannen ondervraagd en is gelet op een spreiding over etnische groepen, studiejaaren en studierichtingen. Een onevenwichtiger selectie, die vooral uit pragmatische overwegingen voortkwam, is dat de Amerikaanse interviews zijn afgenomen op drie topuniversiteiten³ en de Nederlandse op de twee Amsterdamse universiteiten.⁴

Amerikaanse topuniversiteiten verschillen aanzienlijk van Nederlandse, onder andere door forse collegegelden van soms 40.000 dollar per jaar en strenge toelatingsprocedures. De aanvankelijke verwachting was dat deze verschillen voor dit onderzoeksonderwerp niet zo relevant zouden zijn. Maar bij het interviewen bleek iets waar geen rekening mee was gehouden: de Nederlandse studenten waren in vergelijking met de Amerikaanse zeer ongemotiveerd. Slechts een enkele Nederlandse student sprak geïnspireerd over de eigen studie of toekomstmogelijkheden.

Doordat de Nederlandse studenten überhaupt nog geen duidelijke toekomstbeelden hadden, kon de vraag naar eventuele andere ijkpunten dan rolmodellen bij deze groep niet worden onderzocht.⁵ Maar ondanks de gevonden motivatieverschillen is de vergelijking met de Amerikaanse studenten toch gehandhaafd. Dit was omdat het contrast tot nadenken stemde over de Nederlandse studenten. Tenslotte is het niet helemaal niets om aan een Nederlandse universiteit te studeren. En ongemotiveerdheid – op deze schaal – is nogal alarmerend. Het leek alsof het de Nederlandse studenten ergens aan ontbrak. Want zij wilden wel graag gemotiveerd zijn, maar dit lukte vaak niet.

In het vervolg van dit artikel wordt eerst een aantal relevante contextkenmerken besproken. Daarna volgt een impressie van de verhalen over rolmodellen uit beide landen, gevolgd door de uitwerking van vier typen rolmodellen die uit de Amerikaanse interviews naar voren kwamen. De vergelijking tussen de Amerikaanse en de Nederlandse verhalen komt voornamelijk aan het eind aan de orde, samen met de bevindingen over de verhouding tussen het hebben van rolmodellen en individualiteit.

Sociale klasse

Over het algemeen voldeden de Amerikaanse studenten niet aan het elitaire beeld dat misschien van de populatie van Amerikaanse topscholen bestaat.

Hoewel er in de vs felle concurrentie is om de plaatsen op topuniversiteiten, worden de hogere klassen daarbij niet meer zo bevoordeeld als in het verleden. Tegenwoordig prevaleert het ideaal dat de meest getalenteerde studenten de beste opleiding moeten krijgen (Karabel 2005).

Dit was in deze steekproef terug te zien. De meerderheid van de Amerikaanse studenten had openbaar onderwijs gevolgd en een aanzienlijk aantal was met een beurs op de universiteit gekomen. Ook waren er in deze groep nauwelijks studenten te herkennen die al vanaf jonge leeftijd op de top waren voorbereid. Sommige studenten vertelden zelfs dat aanmelding voor hun universiteit pas in een laat stadium een optie werd. Zij waren aangestoken door enthousiaste verhalen van ouderejaars of aangemoedigd door hun *high school*-docenten.

Hoewel de Amerikaanse studenten dus niet uitsluitend een *upper class*-achtergrond hadden, kwamen ze gemiddeld genomen wel uit gezinnen met een hogere sociaaleconomische status dan de Nederlandse. Die kwamen voornamelijk uit de middenklasse (zie tabel 1).⁶ Daarnaast hadden de Amerikaanse studenten over het algemeen hoger opgeleide ouders dan de Nederlandse. In de Nederlandse groep had 70 procent van de studenten niet één universitair geschoolde ouder, bij de Amerikaanse studenten was dit 35 procent.

Tabel 1 Sociale klasse gezin van herkomst (zelfrapportages van de studenten)

<i>Social class</i>	<i>US</i>	<i>NL</i>
lower		1
lower middle	5	2
middle	5	14
upper middle	8	3
lower upper	2	
	20	20

Geprivilegieerde rol

De Nederlandse studenten bleken het heel vanzelfsprekend te vinden om universitair onderwijs te volgen. Zij reflecteerden er niet op dat ze straks hoger opgeleid zijn dan hun ouders en ze vertelden ook niets over hun geprivilegieerde positie in de samenleving. De Amerikaanse studenten, die zich grote inspanningen hadden moeten getroosten om op hun plek te komen, benoemden wél hun bevoorrechte positie en uitten daar dankbaarheid over. Dit wijst op een belangrijk contextverschil, dat waarschijnlijk cruciaal is voor de gevonden motivatieverschillen. Want het is in Nederland ook vanzelfsprekend om naar de universiteit te gaan. Er is studiefinanciering voor iedereen, dus zonder selectieprocedures zoals bij een beurs. Bovendien stellen Nederlandse universiteiten geen andere toelatingseisen dan het juiste schooldiploma.

Amerikaanse studenten moeten in de toelatingsprocedures voor hun colleges uitleggen wat zij willen komen leren en ook wat zij de universiteit te bieden hebben (bijvoorbeeld leiderschapservaring of prestaties in muziek of sport). Zoals zal blijken, ontlenen zij hun motivatie mede aan deze afgedwongen zelfdefinities. Het zou een idee zijn voor Nederlandse universiteiten om op vergelijkbare wijze motivatie te bevorderen. Want de huidige context is pedagogisch gezien niet motiverend.

Studies en studiewisselingen

Naast toelatingsprocedures is ook de inrichting van het schoolsysteem van invloed op motivatie. In de vs bieden universiteiten in de eerste jaren een breed vakkenpakket, terwijl Nederlandse studenten al bij aanvang voor één specifieke studie moeten kiezen. Maar het Nederlandse middelbaar onderwijs bereidt slecht voor op deze keuze (Terwijn 2006). In combinatie met afgebakende studieroutes op de universiteiten blijkt dit te leiden tot individuele zoektochten naar de juiste studie.

Maar liefst 40 procent van de Nederlandse studenten was wel eens van studie gewisseld, en nog eens 20 procent twijfelde of ze wel de juiste studie deed (samen zestig procent). Hoewel studiewisselingen in Nederland in feite niet veel consequenties hebben (studiepunten kunnen vaak meegenomen naar de volgende studie), vonden de geïnterviewde studenten dat ze in één keer goed moesten kiezen. Zij waren niet vrolijk onder hun studiewisselingen, die ze zagen als oponthoud, soms als falen en als lastig (thuis) uit te leggen.

Amerikaanse studenten hebben een heel andere uitgangspositie. Zij hebben de vrijheid om eerst rond te kijken voordat ze definitieve keuzes moeten maken. En tegelijk zijn ze vanaf jonge leeftijd aangemoedigd om uitspraken over zichzelf en over hun toekomst te doen. Ze worden dus zich bewust gemaakt van hun mogelijkheden en worden tegelijk vrijgelaten. Daar profiteerden deze studenten volop van: 'You can be a professional for the rest of your life but you have only a certain amount of time to soak in the knowledge.'

Bij ons is de situatie omgekeerd. Alles lijkt vrij en er wordt nooit om zelfdefinities gevraagd. Maar studenten moeten op de universiteit wel direct kiezen. Althans, dat ervaren ze zo. En kiezen is enorm lastig voor mensen die de opties nauwelijks kennen, en aan wie ook nooit gevraagd is om over zichzelf na te denken.

De studenten in beide landen volgden allerlei verschillende studies, waarvan een overzicht staat in tabel 2. Hierin zijn voor de Nederlandse studenten de studies opgenomen die ze op het moment van het interview volgden. Voor de Amerikaanse studenten staan *concentrations* vermeld of de vakken die ze als eerste en belangrijkste noemden.

Tabel 2 Concentrations en studierichtingen

<i>Studies</i>	<i>US</i>	<i>NL</i>
Science, physics	2	
Science and politics, humanities	2	
Medicine, neurobiology, molecular cellular biology, biomedical science	3	3
Economics	1	
Humanities, sociology, psychology	2	4
Political science (us: in combination with history)	2	2
History, history of art, history of Dutch heritage, medieval studies	1	4
Linguistics, literature, a language	4	2
Philosophy		
Engineering, computer science, applied math	3	1
Law (undergraduate studies in the Netherlands)		2
Archeology		2
	20	20

De interviews: gedeelde versus individuele taal

De interviews omvatten vier onderwerpen, waarvan hier gezien de ruimte alleen de eerste twee worden behandeld. Eerst werd een open vraag naar rolmodellen gesteld: 'Heb jij rolmodellen?' En vervolgens werd naar redenen voor studiekeuzes gevraagd en naar de eventuele invloed van rolmodellen daarop.⁷

Hoewel de Amerikaanse studenten met groter gemak op de interviewonderwerpen reageerden dan de Nederlandse, verliepen de interviews in beide landen prettig. De Nederlandse studenten vertelden zelfs regelmatig dat ze het nuttig vonden om eens op deze manier over zichzelf na te denken. Hieruit blijkt dat hun horizon gewoonlijk niet zo ver strekt – en dat dit niet helemaal aan hen ligt. Zij bedankten soms na afloop de interviewers: 'U ook bedankt. Ik had me dit allemaal nog nooit zo gerealiseerd.'

Op de eerste directe vraag naar rolmodellen – 'Heb jij rolmodellen?' – antwoordden de Amerikaanse studenten zonder uitzondering bevestigend, de meerderheid zonder aarzeling. Ze zeiden bijvoorbeeld: 'Sure I do!' Of: 'Oh, so many,' gevolgd door een aantal voorbeelden. Slechts een kwart van de Amerikaanse studenten moest even nadenken over deze vraag: 'I generally don't think about role models.' Maar daar werd dan aan toegevoegd: 'But I guess I do...' Of: 'Let me think...' Want ook deze studenten hadden al snel een antwoord.

Zoals verwacht was dit bij de Nederlandse studenten anders. Die reageerden over het algemeen eerst verbaasd. 'Rolmodellen?' Of: 'Dit heeft echt nog niemand ooit aan mij gevraagd.' Waar de Amerikaanse studenten bleken

te beschikken over een algemeen gedeelde taal over role models, gingen de Nederlandse studenten ieder voor zich op zoek naar formuleringen van wat een rolmodel eigenlijk is.

Tabel 3 'Heb jij rolmodellen?'

<i>'Heb jij rolmodellen?'</i>	VS	NL
JA	100%	65%
'Ja'	95%	15%
Eerst aarzelend, zoekend, dan 'ja'	-	20%
'Ja, maar...'	5%	20%
Eerst 'nee,' later toch 'ja' of 'ja misschien'	-	10%
Begripsverwarring, ja of nee onduidelijk	0%	10%
Wel bewonderen, geen rolmodellen	-	10%
NEE	0%	25%
'Vroeger wel, nu niet meer'	-	5%
'Nee'	-	20%

In tabel 3 is iets terug te zien van de Nederlandse onwennigheid met het begrip 'rolmodel' en het gemak aan de Amerikaanse kant. 95 procent van de Amerikaanse studenten zei volmondig of na slechts een korte denkpauze 'yes' op de vraag of stak direct van wal. Van de Nederlandse studenten zei uiteindelijk ook 65 procent rolmodellen te hebben, of ruim gerekend zelfs 75 procent, maar slechts bij 15 procent ging dat zonder veel aarzelingen.

Dat de Amerikaanse studenten direct antwoord gaven, betekent nog niet dat ze ook definities van role model paraat hadden. De meeste studenten kwamen eerst met voorbeelden en voegden daaraan later eventueel nog algemenere conclusies toe. Daarbij bleek er wel een algemeen gedeelde betekenis van het begrip role model te zijn: 'someone to live up to'; 'anybody whom you would want your life to emulate'; 'people I would want to be like'. Of, in andere woorden: iemand naar wie men zich wil modelleren, in de betekenis van 'zich eraan optrekken'.

Opmerkelijk genoeg kwamen de Nederlandse studenten ondanks een gebrek aan een gedeelde taal toch met ongeveer dezelfde betekenissen. Ook voor hen was een rolmodel iemand die navolgenswaardig is: 'van wie je iets kunt leren'; 'van wie je dingen overneemt'; 'die je ook zou willen zijn'; 'iemand aan wie je je kunt spiegelen en waarvan je bepaalde goede dingen kunt overnemen'. Er was dus geen begripsverwarring, ook niet in de vergelijking tussen de twee landen.

Uniciteit in Nederland

De belangrijkste bevinding bij de Nederlandse studenten was dat ze het een onprettige gedachte vonden om rolmodellen te hebben. Rolmodellen conflicteerden voor hen met hun uniciteit, waaruit blijkt dat ze met het Nederlandse zelfontplooiingsideaal zijn opgevoed. Velen legden omstandig uit niet één rolmodel te hebben, maar 'stukjes van verschillende mensen' over te nemen. Of ze vertelden wel mensen te bewonderen, maar niemand als 'helemaal navolgenswaardig' te zien. Bijvoorbeeld:

(Vrouw, 21 jaar, Nederlands, eerstejaars rechten): 'Volgens mij is een rolmodel echt een voorbeeld. Ik vind dat moeilijk. Je neemt bepaalde dingen van iemand over, maar niet alles. Er zijn veel verschillende mensen waarvan je bepaalde aspecten oppikt en overneemt. Maar je probeert het toch vooral vanuit jezelf te doen.'

(Man, 22 jaar, Nederlands, tweedejaars sociologie): 'Rolmodellen... moeilijke vraag. Er zijn wel mensen voor wie ik bewondering heb, zowel in mijn vriendenkring als daarbuiten. Maar voor mij betekent een rolmodel dat je in de voetsporen wilt treden van deze persoon, en zo iemand ben ik nog niet tegengekomen.'

In de vs werd ook wel eens naar uniciteit verwezen, maar dan terloops en zonder urgentie: 'Of course, you take parts of everybody.' Eén student lichtte dit nog nader toe:

(Man, 21 jaar, *African American*, derdejaars elektrotechniek en politicologie): 'Those [role models] are people I really admire. I would definitely want to be like them. At the same time, however, I understand, I cannot *be* them. I'll have to develop my own persona.'

Hier wordt onder woorden gebracht wat voor de andere Amerikaanse studenten vanzelf sprak: dat het volgen van voorbeelden en een gevoel van uniciteit conflictloos naast elkaar kunnen bestaan. Zoals in het vervolg zal blijken, bleven de Amerikaanse studenten heel lang van rolmodellen leren. Uniciteit werd voor hen pas relevant als definitieve keuzes aan de orde kwamen.

Liever dichtbij dan ver weg

Rolmodellen bleken in meerderheid mensen te zijn met wie de studenten persoonlijk contact hadden. Rolmodellen dichtbij waren voornamelijk ouders en daarnaast broers en zussen, eventueel nog andere familieleden,

vrienden, medestudenten en – in de vs – docenten. Rolmodellen ver weg waren burgerrechtenactivisten, ‘niet corrupte’ politici⁸ kunstenaars, bekende mensen met specifieke verdiensten, en – in de vs – wetenschappers en religieuze figuren.

Zowel wat betreft categorieën als aantallen genoemde rolmodellen was het beeld in de twee landen tamelijk gelijk (zie tabel 4). Maar deze vergelijking is ook vertekend, want voor de Nederlandse studenten betekenden rolmodellen niet hetzelfde als voor de Amerikaanse. De Nederlandse studenten deden wel hun best om rolmodellen te noemen, en ze kwamen ook op ongeveer hetzelfde soort mensen als de Amerikaanse, maar zoals zal blijken ontbrak het element dat ze door rolmodellen werden opgetild.

Tabel 4 Categorieën rolmodellen, dichtbij en ver weg (spontaan genoemd)

	vs	NL
<i>Geen rolmodellen</i>	-	5
<i>Rolmodellen, persoonlijk contact</i>	(66%)	(71%)
• (Groot)ouders	16*	9
• Broers, zussen, familie, vrienden	5	5
• Medestudenten, teamgenoten	2	2
• Docenten	3	-
• Alleen eigenschappen, geen specifiek persoon	1	4
	27	20
<i>Rolmodellen op afstand</i>	(34%)	(29%)
• Burgerrechtenactivisten, politici	3	1
• Kunstenaars	3	3
• Bekende mensen met een specifieke verdienste	2	2
• Wetenschappers	2	-
• Religieuze figuren	3	-
• Sporters	-	1
• Alleen eigenschappen, geen specifiek persoon	1	1
	14	8
<i>Totaal</i>	41	28

* = aantal studenten dat de categorie noemde

Een van de verklaringen voor de nadruk op rolmodellen uit de directe omgeving was dat veel studenten – in beide landen – wantrouwen uitten ten opzichte van bekende personen. Vooral mediafiguren, *celebrities* en politici kregen ervan langs, met woorden als ‘gemaakt’ ‘hypocriet’ en ‘corrupt’ (dit laatste alleen in de vs). De teneur was dat je mensen écht moet kennen om hen rol-

model te noemen: 'My role models are people that are close to me, because these are the people one really knows.' 'Bekende mensen worden door de media "gemaakt," ik zie rolmodellen eerder in de privésfeer, die mensen ken je door en door.' Als de studenten toch mensen noemden die ze niet persoonlijk kenden, hadden die bijzondere kenmerken of eigenschappen, het waren nooit zomaar *celebrities*.

Ouders en 'het leven afkijken'

Uit de Amerikaanse interviews kwamen vier typen rolmodellen naar voren. Het eerste type omvatte ouders, en soms ook grootouders. Die werden veruit het vaakst genoemd – door 80 procent van de Amerikaanse studenten –, meestal als eerste en belangrijkste. Inderdaad zijn ouders de eersten bij wie kinderen 'het leven afkijken,' maar nu bleek ook dat dit in deze levensfase nog volop actueel was.

Vrijwel alle Amerikaanse verhalen over ouders als rolmodellen konden worden teruggebracht tot levenswaarden. Dit bleken precies die waarden te zijn die ook op Amerikaanse scholen veelvuldig worden aangehaald (zie ook Terwijn 2007a). Namelijk: 1. *hard work* (meestal *dad*); 2. *dedication to the family*; 3. zorg voor anderen en 'verschil maken in het leven van anderen' (vaak *mom*); 4. succes door hard werken in combinatie met *giving back to society* en 5. *instilling values* (in het leven van kinderen), zoals toewijding, integriteit, en eerlijkheid. Bijvoorbeeld:

(Vrouw, 20 jaar, *Asian American*, derdejaars sociologie): 'My most immediate role model would be my mom. I guess I'd aspire to be like her. She had an incredible amount of dedication, much different than our supposed leaders. (...) Now, when I am away to college, I see what she did. It's pretty a bit of a sacrifice [to raise children].'

(Man, 22 jaar, *Caucasian*, vierdejaars Amerikaanse geschiedenis en buitenlandse betrekkingen): '[Another is] my father whose parents were immigrants. He had to make it his own way. I respect how hard he works for his family and for his personal successes.'

(Vrouw, 19 jaar, *Caucasian*, tweedejaars milieuwetenschappen en bestuurskunde): 'My grandfather is a doctor. He was very poor and found a way of his own. Now that he is successful, he is giving back to the community. He had good opportunities for practices in good neighborhoods but he chooses to work in the inner city. He hands out free medicine and so on. He is a perfect example of being thankful and giving back.'

Opvallend was dat de Amerikaanse studenten hun waardering voor hun (groot)ouders als individuele voorkeur uitdrukten. Ze zeiden niet: 'Mijn rolmodellen zijn natuurlijk mijn ouders, net als bij iedereen,' of: 'Mijn ouders geven de Amerikaanse waarden zo goed vorm.' In plaats daarvan vertelde iedere student een uniek verhaal van dankbaarheid, bewondering en respect. De studenten hadden zich de genoemde waarden dus geheel eigen gemaakt, naar het leek zonder zich te realiseren dat hun leeftijdsgenoten zich in dezelfde bewoordingen over hun ouders uitlieten. Voor een buitenstaander leek het echter alsof Amerikaanse ouders – naast hun verdiensten – ook symbolen zijn.

Uit het oogpunt van de ontwikkelingspsychologie staat het vast dat ouders rolmodel zijn. Maar het kwam als een verrassing dat ze in de vs ook op deze schaal genoemd werden. Niet alleen waren de Amerikaanse studenten zich ervan bewust dat hun ouders rolmodel zijn, ook werkte dit kennelijk nog door nadat ze het huis hadden verlaten. Een belangrijke verklaring hiervoor is dat rolmodellen levenswaarden betreffen. Zoals hieronder zal blijken, geldt dit voor alle rolmodellen. En levenswaarden worden als alles goed gaat eerst thuis geleerd. Daar komt nog bij dat ouders ook in het algemeen centraal stonden in de beleving van deze Amerikaanse studenten. Sommigen reflecteerden hierop en vertelden dat ze in een land van *opportunities* leven, maar dat kinderen wél moeten leren om die te benutten. Zij zagen hun ouders als doorslaggevend voor hoe zij geleerd hebben om met hun kansen om te gaan. Eén student vertelde:

(Man, 18 jaar, *Asian American*, eerstejaars celbiologie): 'In high school we had a whole mix of kids, from really poor to really rich. What I noticed is... no matter what class... the decisive factor was in the house environment. What the driven kid's parents were doing was just be there, knowing what was going on. My mother did not say what we had to do but she did know what the school had to offer. It's not just about letting kids be happy. It's about showing things they should explore. Parent involvement really is where the difference comes in.'

Ten slotte was ook de levensfase een factor. *Leaving home* kan voor Amerikaanse studenten heel eenzaam zijn. Een stuk eenzamer dan voor Nederlandse, als die al uit huis gaan. Het is een breuk met alles wat vertrouwd is, zeker als de universiteit ver weg ligt. Zo'n plotselinge fysieke afstand maakt ouders weer even heel belangrijk (zie ook Haley 1980). Sommige studenten vertelden dat zij ver weg op college opeens beseffen wat hun ouders voor hen gedaan hebben, en nog doen: 'They provided for me during the first eighteen years of my life,' 'They have done a lot just to get me here.' En als ouders op bezoek kwamen, was de dankbaarheid groot: 'My parents drive out to see me at three in the morning, so they can be here at nine. They go really out of their way to do anything for me.'

Een voortzetting buitenshuis

Bij het tweede type rolmodellen in de vs werd hetzelfde patroon voortgezet als bij ouders: in direct contact afkijken hoe het 'moet' in het leven. Deze rolmodellen waren broers, zussen, andere familieleden, vrienden, medestudenten en ook docenten. Ook over deze mensen vertelden de studenten dat ze hen als navolgenswaardig zien en dat ze eigenschappen van hen overnemen. En ook hun kunnen ze direct advies vragen. Bijvoorbeeld:

(Vrouw, 22 jaar, *Caucasian*, eerstejaars in onder meer Russische literatuur en psychologie): 'I have a friend who is, like, spiritually the kind of person I would want to be. She is strong in her religion. I guess I would say that she is my most important role model. Because I spend so much time with her... I see the way she treats people. We are really close. She has an influence on all aspects in my life.'

(Man, 18 jaar, *Asian American*, eerstejaars celbiologie): 'Most of my role models are other students I know. They have aspects I mold myself towards. Especially here at Harvard, there are tons of people who are smart but not so many whom you can talk to. But the older students are willing to reach out. In a situation when I have to think what to do... I think what the older students would do. Or I directly consult them.'

(Vrouw, 18 jaar *Asian American*, eerstejaars neurobiologie en psychologie): 'In terms of study and career my role model is my pediatrician. He is compassionate and he really looks after people. Anyone who wants a career needs that. He is an affectionate doctor. He doesn't do it just as a career. Whatever I do in my life, I want to do it with that much compassion and care for other people.'

Bij dit tweede type rolmodel blijkt duidelijk dat de Amerikaanse studenten er geen moeite mee hadden om anderen als voorbeelden te ervaren. Ze gingen er juist van uit dat ze door nadoen kunnen leren. En ze werden daarbij niet belemmerd door overwegingen over hun uniciteit.

Dit type rolmodel, samen met ouders, illustreert psychologische theorieën over identiteitsontwikkeling. Hierin wordt beschreven dat identificaties met voorbeeldfiguren de bouwstenen zijn voor identiteit (bijvoorbeeld Erikson 1968).⁹ Ouders zijn in dit proces allereerst belangrijk, zoals de Amerikaanse studenten zich realiseerden. En bij het opgroeien bereidt het domein van voorbeeldfiguren zich langzaam uit (zie ook Stroeken 2000).

De geciteerde studenten waren al op weg om een eigen richting te vinden, maar wilden ook nog veel leren van anderen. Zij deden dit in intense vriendschappen, door bij medestudenten met meer ervaring te kijken hoe het 'moet' en door bij hun docenten af te kijken hoe de contouren van een toekomstig

professioneel leven eruit kunnen zien. Deze rolmodellen, en overigens ook alle andere, waren dan mensen die het volgens de studenten ‘goed’ doen, wat hen hielp bij het inrichten van hun eigen leven.

Personificaties van individuele doelen

Het derde type rolmodellen in de vs waren ‘personificaties van individuele doelen.’ Dit type is een aanvulling op identiteitstheorieën, waarin de aandacht vooral uitgaat naar voorbeeldfiguren die constitutief zijn voor identiteit. Bij jonge kinderen zijn identificaties nog niet zo reflexief en worden rolmodellen ook nog niet helemaal zelf uitgezocht. Dat verandert gaandeweg in de adolescentie (zie ook De Wit 1995). Maar ook in theorieën over de adolescentie staat het vormende karakter van voorbeeldfiguren centraal.

‘Personificaties van individuele doelen’ waren echter rolmodellen die werden aangewezen door studenten die al vrij goed wisten welke kant zij op wilden in het leven. Deze rolmodellen droegen niet meer in de eerste plaats bij aan identiteitsvorming, de relatie was andersom. Deze studenten konden juist rolmodellen aanwijzen doordat ze al een stevige identiteit hadden. Hun rolmodellen waren mensen die op ideale wijze vormgeven wat zij voor zichzelf als doel hadden geformuleerd. Bijvoorbeeld:

(Man, 21 jaar, *Latin and native American*, derdejaars politicologie en stadsplanning): ‘And then I have political figures... Gavin Newsom, the mayor of San Francisco. Just the fact that he is so young and so successful. I want to go into law. Become any type of successful lawyer.’

[Een blinde studente] (Vrouw, 18 jaar, *Caucasian*, eerstejaars taalwetenschappen): ‘My role model is Helen Keller because she overcame so many obstacles and did not let her disability stop her.’

(Man, 21 jaar, *African American*, derdejaars elektrotechniek en politicologie): ‘I am a black male and this notion is integrated in every part of my life. America still is quite prejudiced. And that also counts for men versus women, and the position of gays and lesbians. (...) With regard to personal accomplishments, my role models are Thurgood Marshall,¹⁰ and Johnnie Cochran, who did the O.J. Simpson case. (...) After graduation, I’d say I am thinking about going to law school. And, yes, they are my role models in that field.’

Dit derde type rolmodellen is interessant, omdat het demonstreert dat zelf-definities cruciaal zijn om rolmodellen te kunnen aanwijzen. Hoewel rolmodellen bouwstenen zijn voor identiteit, bleek nu ook dat er pas specifieke rolmodellen (kunnen) worden gekozen als mensen al een eigen identiteit

hebben. Uiteindelijk bleken rolmodellen steeds dicht aan te liggen tegen wat de studenten voor zichzelf al belangrijk waren gaan vinden. Dit gevoel voor wat belangrijk is, kon weer via rolmodellen tot stand zijn gekomen, en ook via andere wegen.

Morele leiders

Ten slotte werden in de vs morele leiders als rolmodellen genoemd. Ook hier bleek, net als bij het derde type, dat deze Amerikaanse studenten niet aarzelden om zich aan de hoogste standaarden te verbinden. Morele leiders waren met name burgerrechtenactivisten, 'integere' politici en religieuze leiders. Bijvoorbeeld:

(Man, 18 jaar, *African American*, eerstejaars economie): 'My main role models are social figures, and religious figures. Especially in the us nowadays this is important. Figures like Barack Obama.¹¹ And civil rights activists like Martin Luther King, Jr., Jesse Jackson, and Malcolm X. Their values still pass on in many ways today.'

(Man, 18 jaar, *Asian American*, eerstejaars, 'mainly Science'): 'Because I am a Christian... how Jesus was affects me. This is about simple examples like to love your neighbor. His example is a guiding force in my life. (...) And people who work hard in general. You see them and think: "I want to be like this person." And you try hard to do that.'¹²

Een belangrijk aspect van het derde en vierde type rolmodel is ambitie. Met rolmodellen wezen de Amerikaanse studenten een standaard aan, de allerhoogste binnen hun blikveld, waaraan ze vervolgens wilden voldoen. Maar ook rolmodellen op grote afstand waren niet losgezongen van de eigen identiteit. Door identificaties met rolmodellen verbonden de studenten zich juist aan die aspecten van andere personen waarvan ze wisten, of hoopten, dat ze die in potentie zelf ook hadden. Dat moest nog wel precies worden ingevuld, maar de studenten toonden zich ervan overtuigd dat dit haalbaar was.

Samen genomen betroffen rolmodellen in de vs eerst rolmodellen die de basis van identiteit hielpen opbouwen (ouders en andere mensen bij wie men het leven afkijkt), en vervolgens rolmodellen die relevant werden als al een gevoel voor identiteit en een eigen richting was opgebouwd (personificaties van persoonlijke doelen en morele leiders). Met name bij de laatste twee typen werd duidelijk dat het aanwijzen van rolmodellen een expressie van motivatie is of van een geïnspireerde levenshouding. Met het aanwijzen van hun rolmodellen legden de Amerikaanse studenten de lat voor zichzelf hoog.

‘Mijn ouders, maar dat is wel erg cliché’

In de Nederlandse verhalen was soms iets van het Amerikaanse patroon herkenbaar. Maar doordat de studenten geen taal over rolmodellen hadden en er nooit over nadachten, bleven eventuele overeenkomsten vaag. De Nederlandse studenten realiseerden zich in bijna de helft van de gevallen (45 procent) óók dat hun ouders rolmodel zijn, of geweest zijn, maar slechts enkele studenten gaven daar uitleg bij. De anderen noemden hun ouders terloops, ‘ja, mijn ouders natuurlijk [maar daar heb ik het nu niet over],’ of zeiden, wat vier keer gebeurde, dat het ‘wel erg cliché’ was om over ouders te beginnen.

Drie Nederlandse studenten maakten korte opmerkingen over navolgenswaardige aspecten van hun ouders. Bijvoorbeeld: ‘Mijn moeder heeft haar hele leven gestudeerd en heeft altijd leuk werk gehad. Aan haar zie ik dat je met zo’n diploma veel kunt en dat het veel vrijheid geeft.’ Slechts één Nederlandse student, een sociologiestudent, ging uitgebreid in op zijn ouders. Onder andere vertelde hij respect te hebben voor de wijze waarop zij hun leven vormgeven: ‘Zowel een leuk gezin opbouwen als je idealen in je werk blijven navolgen.’

De opmerkingen van de Nederlandse studenten over hun ouders leken inhoudelijk op de Amerikaanse. Ook de Nederlandse studenten toonden respect en verwezen naar hard werken, een sociaal persoon zijn – ‘de manier waarop zij werken en voor anderen klaarstaan’ – en toewijding aan het gezin. Dat is veelzeggend, want Amerikanen onderstrepen deze waarden zó vaak dat ze wel Amerikaans lijken. Maar men kan deze zaken natuurlijk ook uit zichzelf in ouders waarderen.

Echter, over het algemeen werd door de Nederlandse studenten weinig over hun ouders gezegd. Terwijl het voor de Amerikaanse studenten normaal was om waardering voor hun ouders te uiten, hadden de Nederlandse hier bijna geen leidraden voor. De Amerikaanse studenten vertelden in één associatiestroom over role models, ouders, levenswaarden en dankbaarheid. De Nederlandse studenten slikten associaties met hun ouders meestal snel weer in, alsof het niet belangrijk genoeg was om hen te noemen, of een beetje raar.

‘Was ik ook maar zo’

Bij de andere rolmodellen dan ouders bleek dat slechts drie Nederlandse studenten zich bij een rolmodel iemand voorstelden om zich aan op te trekken. Alle andere studenten draaiden nogal heen om de betekenis ‘mensen op wie je wilt lijken’, die ze echter wél aan het begrip rolmodel gaven. Bijvoorbeeld werden mensen aangewezen van wie in één adem door gezegd werd dat die eigenlijk niet nagevolgd kunnen worden, omdat hun verdiensten té bijzonder

zijn. Of, zoals de studenten het zelf formuleerden: ‘een onbereikbaar doel’ (bijvoorbeeld Nelson Mandela of Pablo Picasso). Hieruit blijkt opnieuw dat de Nederlandse studenten wel een besef van voorbeeldfiguren hadden, maar dat ze zich daar verder niet goed raad mee wisten.

Het scenario dat in Nederland veruit het vaakst voorkwam – in meer dan de helft van de gevallen – waren antwoorden in de vorm van negatieve zelfevaluaties. Dan werd gezegd, in verschillende bewoordingen: ‘Ik heb inderdaad rolmodellen, maar ik ben zelf helemaal niet zo’. In plaats van te wijzen naar aspecten bij anderen die energiek kunnen worden nagevolgd, omdat men zelf ook al een beetje zo is, wezen de Nederlandse studenten vooral naar eigenschappen of karaktertrekken van anderen die ze zelf ook wel zouden willen hebben, maar waaraan het hen ontbrak. Sommigen verzuchtten: ‘Was ik ook maar zo.’

Een specifiek soort nastrevenswaardige eigenschap die door een derde van de Nederlandse studenten werd genoemd was doelgerichtheid, passie en gedrevenheid. Bijvoorbeeld:

(Vrouw, 24 jaar, Nederlands, 110 geschiedenis): ‘Mijn rolmodellen zijn mensen die dezelfde studie hebben gedaan, of die werken op hetzelfde carrièregedebied. Mensen die het beter doen dan ikzelf. Eigenlijk iemand die het op een bepaald gebied het verst gekomen is. Ik zie hen als voorbeelden, omdat zij gedreven zijn in wat zij doen. Zij pakken het slimmer aan dan ik. Zij zijn ook slimmer en gemotiveerder. Zij hebben een duidelijk doel voor ogen, zij weten echt wat zij willen.’

(Vrouw, 20 jaar, Afrikaans-Nederlands, tweedejaars politicologie): ‘Verder vind ik het heel mooi als mensen ergens naar streven, dat doe ik ook niet echt. Die mensen hebben echt een plan. Zij weten: Dit ga ik doen, dan heb ik op mijn dertigste een mooie carrière en dan kan ik kinderen krijgen.’¹³

De Nederlandse studenten keerden zich dus niet op een ijdele manier van rolmodellen af. Maar hoewel ze hun best deden om verdiensten van anderen aan te wijzen, kwam het niet tot echte identificaties. Bewonderen is afstandelijker, deemoediger, dan identificatie. En ook het aspect van ‘zelf ook al een beetje zo zijn’ ontbrak. Daarbij is ‘een doel’ geen concrete prestatie of eigenschap die kan worden nagevolgd. In plaats daarvan leken deze studenten geïntimideerd door mensen met een doel. Ze wilden zelf ook graag een doel vinden, maar wisten niet hoe.

De meeste Nederlandse studenten vertelden dat ze nog geen idee hadden over hun toekomst. Een typische opmerking was: ‘Wat ik later wil gaan doen? Ik zou willen dat ik het wist!’ Of: ‘Ik heb nog helemaal niet echt een toekomstbeeld. Het is allemaal nog een beetje vaag.’ In een situatie waarin zelfdefinities nog zó vaag zijn, is het ook lastig om rolmodellen aan te wijzen.

Bij de Amerikaanse studenten bleek dat voor het kunnen aanwijzen van rolmodellen zelfdefinities nodig zijn. In Nederland bleek dat mensen die nog geen doelen hebben zich inderdaad alleen in abstracte termen tot de verdiensten van anderen kunnen verhouden. Of dat ze dit helemaal niet doen.

Uitzonderingen

Drie Nederlandse studenten vertelden wél over rolmodellen aan wie ze zich optrokken. Dat waren in twee gevallen rolmodellen van wie ze in direct contact leerden, één keer een broer en één keer ouderejaars van de sportclub: 'Zij kunnen dingen die ik ook graag zou willen kunnen. Ik zou nog veel van ze kunnen leren. Zij zijn ouder en hebben meer levenservaring.' Ten slotte vertelde slechts één Nederlandse studente in ruim perspectief en onbekommerd over rolmodellen. Dit waren rolmodellen als personificaties van individuele doelen:

(Vrouw, 21 jaar, Nederlands, tweedejaars geschiedenis): 'Naomi Klein en Naomi Wolf, omdat dit vrouwen zijn die ik ook zou willen zijn. Ze zijn welbespraakt, met duidelijke ideeën en activistisch, maar weloverwogen.'

(...) 'W.F. Hermans, omdat hij zo prachtig schrijft, en als ik schrijf is hij het model waar ik naartoe werk.' (...) 'Joris Luyendijk die het publieke debat zo mooi combineert met kennis van zaken.'

Dit laatste verhaal was een opvallende uitzondering, omdat deze studente zich als enige Nederlandse zonder gêne relateerde aan bekende mensen met uitzonderlijke verdiensten. Misschien deden overigens méér Nederlandse studenten dit in gedachten, maar durfden zij daar niet voor uit te komen. In het verdere verhaal van deze studente viel autonomie op als thema, waarmee het iemand leek die af dúrft te wijken. Bovendien maakte zij zich net als de Amerikaanse studenten niet druk over de vraag of ze wel uniek is als ze rolmodellen noemt. Dat ze uniek is, wist ze al. En ze had ook allerlei ideeën voor haar toekomst. Op die basis vormen rolmodellen geen bedreiging voor het zelfgevoel, maar zijn ze juist verrijkend.

Het culturele niveau

Het interviewmateriaal wijst naar culturele verschillen tussen de vs en Nederland en suggereert zoekrichtingen voor verklaringen voor zowel de Amerikaanse nadruk op rolmodellen als voor de schrale oogst in Nederland. Hoewel die verklaringen nog moeten worden uitgewerkt, sprong een aantal nu al in het oog.

De Nederlandse studenten hadden niet geleerd om zich aan anderen op te trekken en op drie uitzonderingen na leek de gedachte hen vreemd dat dit ze iets zou kunnen opleveren. Dit past bij de Nederlandse cultuur, waarin ambitie meer verhuld blijft dan in de vs, of zelfs aanstellerig wordt gevonden. De Nederlandse studenten konden zich wél voorstellen dat ze zich naar anderen modelleren. Maar ze spraken daar alleen vrijuit over als ze dit deden om hun zwaktes te verbeteren, niet om boven zichzelf uit te stijgen. Terwijl de Amerikaanse studenten via anderen naar de hoogste standaarden reikten, maakten de Nederlandse studenten zich klein in vergelijking met mensen die het 'goed' doen.

Daarnaast ontstond de indruk dat achter de afwijzende reacties op de vraag naar rolmodellen nog méér meespeelde dan associaties met niet-meer-uniek-zijn en moeite hebben met ambitie. Want met het aanwijzen van een rolmodel legt iemand een relatie met die persoon op een manier die in Nederland problematisch zou kunnen zijn. Ten eerste wordt de ander daarmee tot leider gemaakt, zij het met slechts één volgeling. De Amerikaanse studenten hadden hier geen problemen mee, maar in Nederland zou dit een bedreiging kunnen zijn van de idee dat niemand boven een ander mag uitstijgen. Ten tweede heeft het leggen van zo'n relatie in Nederland mogelijk associaties met dwepen, of wordt het zelfs als klef beschouwd. De praktijk in de vs wijst weliswaar uit dat rolmodellen geen idolen zijn (onder andere is navolging van rolmodellen gericht op zelfontwikkeling), maar het zou interessant zijn om de Nederlandse ongemakkelijkheid bij de gedachte aan rolmodellen preciezer te onderzoeken. Want het hebben van rolmodellen is ontwikkelingspsychologisch gezien een normaal fenomeen, wat in Nederland wel erg snel als cliché of ongewenst werd afgedaan.

De Amerikaanse interviews bevatten aanwijzingen voor waarom rolmodellen in de vs wél belangrijk zijn. Vooral werd duidelijk dat de Amerikaanse studenten veel belang hechtten aan morele waarden. Die staan ook in het algemeen centraal in de Amerikaanse samenleving, en zijn vaak religieus gekleurd (zie ook Wuthnow 2006). Hierbij beseften de Amerikaanse studenten dat waarden ook geschonden kunnen worden, wat bijvoorbeeld bleek uit hun spontane opmerkingen over politici die géén rolmodellen zijn. Als morele waarden zó expliciet zijn – en actief beschermd moeten worden –, heeft het aanwijzen van rolmodellen urgentie, méér dan in Nederland.

Ten slotte waren er aanwijzingen dat rolmodellen eigenlijk goed passen bij individualiteit. Ze passen bijvoorbeeld bij de *responsible citizen* als rechtsopvatting in de vs, en bij bewondering voor het sterke individu. Er wordt een individu gekozen om te volgen in plaats van een groep. Rolmodellen betreffen weliswaar vaak algemeen gedeelde waarden, maar voor de Amerikaanse studenten moest het vormgeven van die waarden van individuen komen.

Rolmodellen en inspiratie

De rolmodellen van de Amerikaanse studenten betroffen de serieuze zaken in het leven: hoe het is om een ‘goed’ mens te zijn, of hoe een ‘goede’ carrière eruit ziet. Daarbij waren rolmodellen altijd inspirerend, in de zin dat de studenten zelf ook zo wilden worden. Maar rolmodellen waren zelden heel opwindend. Doorgaans diende een rolmodel als ijkpunt op de achtergrond, waaraan bijvoorbeeld gedacht werd bij belangrijke beslissingen. Of het was iemand van wie de student in dagelijks contact leert.

Opgetogenheid over rolmodellen kwam in de vs slechts in drie gevallen voor. Dat betrof situaties waarin de studenten de personificaties van hun doelen persoonlijk konden meemaken. Want de Amerikaanse studenten hadden het voorrecht om op hun universiteiten regelmatig topmensen uit hun veld te ontmoeten. Als dit ook nog eens hun rolmodellen waren, leidde dit tot *excitement*. Dat is begrijpelijk, want door deze nabijheid wordt het toekomstbeeld heel tastbaar – en voor even bijna *waar*. Bijvoorbeeld:

(Vrouw, 19 jaar, *Caucasian*, tweedejaars milieuwetenschappen en bestuurskunde): ‘Oh! And other role models, like authors... E.O. Wilson. He is a really famous writer and a Harvard professor. He writes on environmental issues and won the Pulitzer Prize several times. I actually spoke to him last night for a few minutes. I told him what I want to do in my studies and he said that this is a noble endeavor. That was exciting.’

(Man, 19 jaar, *African American*, tweedejaars neurobiologie en Afrikastudies): ‘In my top two of role models: Dr. Ben Carson. He is great. I just found out that he is coming to Boston. I am so excited. He is an Afro-American neurosurgeon and head of medicine at Johns Hopkins. His story is so inspirational. He is from a poor background; being called stupid, and then worked himself up to Yale. Now he is a life-changing surgeon, helping people who are like him. And he is very concerned about the next generation as well.’

En soms, hier in één geval, raken de begrippen ‘rolmodel’ en ‘inspiratie’ nog inniger verstrengeld. Want een inspirerend persoon kan om die reden rolmodel worden: ‘Dat wil ik later ook!’ Bijvoorbeeld:

(Vrouw, 20 jaar, *Asian American*, derdejaars sociologie): ‘My role model is Arlie Hochschild. She is amazing. I was in her sociology of family course. I thought: this is not a class this is like therapy. When she left, she got a standing ovation for like fifteen minutes. O my gosh... If I had a job and people did that to me! It is not a job for her just to make money. She is really devoted. If you have that chance to do what you love: grab it by the horns!’

Ook uit deze voorbeelden blijkt weer dat er al een gevoel van eigen richting nodig is voordat rolmodellen als zodanig gezien kunnen worden. En daar kwam dan onder specifieke omstandigheden opgetogenheid bij. De suggestie is wel eens, vooral als het in achterstandssituaties over rolmodellen gaat, dat rolmodellen uit het niets kunnen inspireren tot nieuwe perspectieven. Maar deze interviews laten zien dat hier iets aan voorafgaat. Ook als rolmodellen heel inspirerend waren, lagen ze nog steeds dicht aan tegen wat de studenten voor zichzelf al belangrijk waren gaan vinden.

Geïnspireerde en ongeïnspireerde studiekeuzes

Bij de vragen naar studiekeuzes bleek dat de Amerikaanse studenten vrijwel allemaal goed konden uitleggen wat ze interessant vonden aan hun studies. De Nederlandse studenten konden dit op een uitzondering na niet. Maar liefst 45 procent van de Nederlandse studenten vertelde zelfs niets dat op belangstelling voor de eigen studie leek. Althans, niets dat verder ging dan: 'Het leek me wel leuk,' 'Toen ging ik dat maar doen,' en 'Ik hoop dat ik er iets leuks in kan vinden.' De Amerikaanse studenten lieten allemaal interesse in hun vakgebieden blijken of waren zelfs gefascineerd. Eén uitzondering was een student die recent zijn plannen had moeten bijstellen en daarover teleurgesteld was (hij had te horen gekregen dat hij niet goed genoeg was in *science* en deed nu een toegepaste richting).

Tabel 5 Geïnspireerde en ongeïnspireerde motiveringen voor studiekeuzes

	VS	NL
Fascinatie/interesse voor een onderwerp of vakgebied	13 (65%)	6 (30%)
- Vanaf het begin/altijd gehad	3	4
- Tijdens studie gekomen of veranderd	10	1
- <i>Geneeskunde, maar uitgeloot</i>	-	1
Interesse plus andere belangrijke overwegingen	4 (20%)	3 (15%)
- Afstemming met wat ouders/zelf een 'goede studie' vinden	1	2
- 'Het is vooral belangrijk dat ik (hier) studeer'	3	1
Nog open	2 (10%)	-
- 'Veel is interessant, ik heb nog niet gekozen'	2	-
(Nog) geen bijzondere belangstelling voor het gekozen vak	1 (5%)	11 (55%)
- 'Ik heb testjes gedaan want ik wist het niet,' of: 'Ik heb eerst iets anders gedaan, maar dit lijkt me toch leuker', enz.	-	9
- 'Ik heb een andere passie, maar daar heb ik niet voor gekozen'	-	2
- 'Ik moest mijn plannen bijstellen'	1	-

Een veelzeggend verschil met Nederland was dat de helft van de Amerikaanse studenten de interesse voor hun vak op de universiteit had ontwikkeld, en in Nederland slechts één. Een overzicht van geïnspireerde en ongeïnspireerde motiveringen voor studiekeuzes staat in tabel 5.

De ongeïnspireerde Nederlandse verhalen waren verslagen van zoektochten langs keuzetests en steeds toch-niet-leuke studies (45 procent). En, opvallend, in twee verhalen kwam juist wél een passie naar voren, maar dan voor iets waar de student niet voor had gekozen. Dit waren het conservatorium en de toneelschool, waar in beide gevallen met het oog op maatschappelijke mogelijkheden toch van afgezien was. Hierin klinkt de middenklassenafkomst van de Nederlandse studenten door, waar het belang van financiële zekerheid het kan winnen van bezieling: 'Je moet er ook iets mee kunnen.'

Uniciteit in de vs

Bij de verhalen over studiekeuzes bleek uiteindelijk hoe de Amerikaanse studenten het hebben van rolmodellen kunnen combineren met een gevoel voor uniciteit. Het gebied van levenswaarden, waar rolmodellen actueel waren, hielden ze namelijk gescheiden van hun inhoudelijke belangstelling. Met hun studiekeuzes drukten ze hun individualiteit uit, waarbij ze elke suggestie dat rolmodellen hierin misschien een aandeel hadden gehad resoluut van de hand wezen.

Met name uit één Amerikaans verhaal werd goed duidelijk dat rolmodellen en inhoudelijke belangstelling gescheiden domeinen waren. Deze studente noemde bij de vraag naar rolmodellen een van haar hoogleraren, terwijl ook bleek dat ze voor haar studie had gekozen naar aanleiding van het inspirerende optreden van een – andere – docent. Maar die laatste noemde ze met nadruk geen rolmodel. Over de professor die wel rolmodel was, vertelde deze studente het inmiddels bekende verhaal van 'voorbeeld' voor een levensstijl die voor haarzelf ook belangrijk is:

(Vrouw, 24 jaar, *Caucasian, graduate student* middeleeuwse geschiedenis): 'My professor is very hard working, very intense, very driven. At the same time, she takes care of her physical health and emotional wellbeing. She is my role model just because of the fact that she has done important work in the field, *and* has a balanced life.'

Daarnaast herinnerde deze studente zich levendig het moment waarop ze besloot om middeleeuwse geschiedenis te gaan studeren. Dit was een moment van intense inspiratie geweest, maar degene die dit teweeg had gebracht, was geen rolmodel:

'This is about the literature class where I decided to become a medievalist. My professor [another professor, HT] was teaching Beowulf. There is a moment in the poem where an exiled thane, a knight, lays the sword on the lap of his lord and asks him to seek vengeance for his dead family member.

My professor said: "Imagine a moment like this..." She actually acted it out, the symbolic weight of that moment... I was excited. (...) I thought: This is so amazing that I have to study it for the rest of my life.'

Uit dit verhaal wordt duidelijk dat inspiratie geheel langs of dóór de persoon heen kan gaan die het overbrengt. Dat is interessant, omdat het de beperkingen aantoonde van wat er van rolmodellen verwacht kan worden. Bij nader inzien is het zelfs opmerkelijk dat er in achterstandssituaties zo overheersend over rolmodellen wordt gesproken. Kinderen worden daar aangemoedigd om bepaalde rolmodellen te volgen, maar over inhoudelijke inspiratie wordt in dat verhaal weinig gezegd. En nu blijken deze domeinen gescheiden te zijn. Inspiratie kan wel via personen worden overgedragen, maar niet omdat zij rolmodel zijn. In het geciteerde voorbeeld werd een inspirerend persoon zelfs exact nagevolgd in carrièrekeuze. Maar 'navolgen' en 'rolmodel' werden helemaal niet met elkaar verbonden.

Uiteindelijk vertelden de Amerikaanse studenten vrijwel allemaal inhoudelijk geïnspireerde en persoonlijke verhalen over hun studies en hun studiekeuzes. Bijvoorbeeld:

(Man, 24 jaar, *Caucasian*, vierdejaars natuurkunde): 'I went into physics because I enjoy it. I have always been interested in science. Physics is one of the most pure sciences there is. It is the search for the absolute understanding of the universe.'

[De blinde studente] (Vrouw, 18 jaar, *Caucasian*, eerstejaars taalwetenschappen): 'I want to be an interpreter for the UN. Actually, I always wanted to be a teacher but when I started Spanish in Middle School I discovered that I had a passion for language. Then, it started as a joke. A friend said: "Why don't you become an interpreter for the UN?" And that was actually a very good idea. Now, I am able to take more languages.'

[De studente van hierboven] (Vrouw, 24 jaar, *Caucasian*, *graduate student* middeleeuwse geschiedenis): 'I am excited to reach in the past. It is almost as if someone sends me letters from the past. And I am fascinated by the way the English language has developed.'

Rolmodellen waren soms van invloed geweest in het proces richting studiekeuzes, met name bij het onderzoeken van de contouren van een 'goede' carrière. Maar bij uiteindelijke studiekeuzes verwezen de studenten naar de inhoud.

En dat domein beleefden ze als exclusief individueel. Over hun studiekeuzes zeiden ze dan ook – zonder uitzondering – stellig: ‘I came to it myself.’

Conclusies

De eerste vraag in dit onderzoek was wat Amerikaanse universiteitsstudenten aan hun opvoeding met rolmodellen overhouden. Het antwoord bleek gelaagd te zijn. Rolmodellen waren allereerst ouders, die met hun eigen voorbeeld levenswaarden overdroegen. En vervolgens werden rolmodellen relevant bij specifiekere oriëntaties. Hierbij bleek dat de Amerikaanse studenten geleerd hadden om anderen als voorbeelden te beleven. Niet om zelf helemaal zo te worden, maar om af te kijken wat ‘goed’ is. Rolmodellen betroffen de positie die de studenten voor zichzelf in de samenleving zagen, als ‘goed’ mens en als ‘waardevolle’ of eventueel ‘succesvolle’ professional. En wellicht ook als toekomstige (morele) leider.

De Amerikaanse studenten maakten een onderscheid tussen het domein van rolmodellen en het domein van hun inhoudelijke belangstelling. En dit geeft het begin van een antwoord op de tweede onderzoeksvraag: hoe zij het hebben van rolmodellen combineren met een gevoel van individualiteit. Bij de wens om het ‘goed’ te doen, is individualiteit niet zo aan de orde. Maar bij keuzes wel. De Amerikaanse studenten beleefden hun opvoeding, door hun ouders en door hun universiteiten, als het aangereikt krijgen van *opportunities*. Daarbij keken ze goed naar vele voorbeelden. En als het dan uiteindelijk over hun studiekeuzes ging, benadrukten ze hun uniciteit.

Een belangrijke bevinding was dat rolmodellen niet zomaar uit de lucht kwamen vallen. Ze sloten telkens aan bij wat de studenten voor zichzelf al belangrijk waren gaan vinden. Dit verklaart mede waarom het voor de Nederlandse studenten zo lastig was om rolmodellen aan te wijzen, want zij hadden nog weinig ideeën voor hun toekomst. Dit inzicht suggereert tevens dat rolmodellen in achterstandssituaties niet in één klap effect zullen hebben. Want er zijn ook zelfdefinities nodig. En parallel loopt nog de ontwikkeling van inhoudelijke belangstelling.

Anders dan vooraf verwacht bleken rolmodellen niet doorslaggevend voor studiekeuzes. Maar ze waren wel belangrijk bij de voorbereidingen daarop. Rolmodellen bleken bij te dragen aan een geïnspireerde levenshouding, als ijkpunten. De Nederlandse studenten hadden noch geleerd om anderen als voorbeelden te zien, noch om ambities te formuleren. Zij vertrokken uit de idee dat ze uniek moesten zijn. En hiermee leken ze zichzelf te belemmeren. Ze maakten zich druk over het niet hebben van ‘een doel’ en wisten niet hoe ze dit moesten oplossen.

In plaats van zich vroegtijdig over de details zorgen te maken, lieten de Amerikaanse studenten zich inspireren door rolmodellen én verdiepten ze

zich in hun studies. Deze strategie volgden ze vanzelf, doordat die werd voorgeschreven en aangemoedigd door hun opleidingen. Hoewel de Nederlandse opvoeding van buitenaf vrijer lijkt, bleek de Amerikaanse het vinden van een uniek eigen doel te vergemakkelijken. Weliswaar gingen de Amerikaanse studenten bij het bepalen van hun inhoudelijke belangstelling niet op rolmodellen af, maar er waren toch duidelijke aanwijzingen dat de gewoonte om te leren van voorbeelden ertoe bijdroeg dat zij zich ook gemakkelijker inhoudelijk lieten inspireren.

Noten

1 'Woningcorporaties huisvesten olympische sporters met een voorbeeldfunctie in Amsterdam-West. Energie uitstralen bij de kassa van de Lidl.' *NRC Handelsblad* 27 februari 2008, 3.

2 In de vs werden de twintig interviews afgenomen door de auteur. In Nederland was er een interviewteam van vier eveneens vrouwelijke, ervaren en voor dit doel getrainde interviewers, onder wie de auteur. Alle interviews zijn afgenomen in de periode november 2006-mei 2007.

3 Harvard, MA (6 interviews), Columbia, NY (6 interviews) en Berkeley, CA (8 interviews).

4 Universiteit van Amsterdam (13 interviews) en Vrije Universiteit (7 interviews).

5 Hiertoe zullen Nederlandse studenten worden geïnterviewd die wél gemotiveerd zijn, bijvoorbeeld studenten van onderzoeksscholen of studenten die een deel van hun studie in het buitenland volgen.

6 De Amerikaanse studenten konden zichzelf desgevraagd precies naar sociale klassen indelen. De meerderheid van de Nederlandse studenten kon dit niet. Bij hen is de indeling gemaakt op basis van het beroep van hun ouders, grofweg ingedeeld naar hogere en lagere hoofd- en handarbeid.

7 De andere twee interviewonderwerpen waren nationale identiteit en een eventueel verband met voorbeeldige landgenoten, en toekomstperspectieven in relatie met verwachtingen van ouders.

8 De meerderheid van de geïnterviewde Amerikaanse studenten uitte *embarrassment* over de *Bush administration*, wat vooral bleek bij de vragen over nationale identiteit. Als politici rolmodellen werden genoemd, werd met nadruk gezegd dat die 'niet corrupt' moeten zijn.

9 Het begrip 'identiteit' kan soms verwarrend zijn, maar werd door psychoanalyticus van Dantzig pragmatisch omschreven als: 'Waar men "ik" tegen zegt.'

10 Thurgood Marshall was de eerste *African American* in de *Supreme Court* van de vs, en daarvoor een beroemd advocaat.

11 Dit interview werd afgenomen in november 2006, nog vóór de start van de presidentiële voorverkiezingen.

12 Morele leiders werden vooral door *non-Caucasian* mannen genoemd, maar de onderzoeksgroep is te klein om uitspraken te doen over subgroepen.

13 De variant van 'zich kleinmaken' kwam vooral bij vrouwen voor, maar de onderzoeksgroep is te klein om uitspraken te doen over subgroepen.

Literatuur

- Erikson, E.H. (1968) *Identity, youth and crisis*. New York: Norton.
- Haley, J. (1980) *Leaving home*. New York: McGraw-Hill.
- Karabel, J. (2005) *The chosen; the hidden history of admission and exclusion at Harvard, Yale, and Princeton*. Boston: Houghton Mifflin.
- Stroeken, H.P.J. (red.) (2000) *Nieuw psychoanalytisch woordenboek*. Amsterdam: Boom.
- Terwijn, H.J. (2006) Toekomstperspectieven en talentontwikkeling in plaats van 'hoog komen.' In: C. Brinkgreve en R. van Daalen (red.) *Over gelijkheid en verschil*. Apeldoorn: Het Spinhuis, pp. 119-129.
- Terwijn, H.J. (2007a) *Role models and mentoring projects in the United States and the Netherlands*. Washington, DC: The German Marshall Fund of the United States.
- Terwijn, H.J. (2007b) Leren van maatschappelijke voorbeelden in de vs en Nederland. In: K. van Beek en M. Ham (red.) *Gaat de elite ons redden? De nieuwe rol van de bovenlaag in onze samenleving*. Amsterdam: Van Genneep.
- Tonkens, E. (1999) *Het zelfontplooiingsregime; de actualiteit van Dennendal en de jaren zestig*. Amsterdam: Bert Bakker.
- De Wit, J., G. van der Veer en N.W. Slot (1995) *Psychologie van de adolescentie*. Baarn: Intro.
- Wuthnow, R. (2006) *American Mythos; why our best efforts to be a better nation fall short*. Princeton: Princeton University Press.